

UDK 336.717.13:657.6(4-672)

DOI: 10.7251/FIN1701049V

Svjetlana Vranješ*

PREGLEDNI RAD

Tržišno učešće revizorskih firmi u reviziji bankarskog sektora Evropske Unije

Market share of auditing firms in the European Union banking sector audit

Rezime

U ovom radu je predstavljen konceptualni okvir o revizorskim kućama, zatim prethodna istraživanja o revizorskim kućama, te empirijski rezultati o tome da li su firme „velike četvorke“ dominantne u bankarskom sektoru Evropske unije. Analizom podataka za 3.056 banaka registrovanih u Evropskoj uniji, ova studija pokazuje koje su revizorske kuće dominantne na finansijskom tržištu, te da je prisustvo ostalih revizorskih kuća veće u odnosu na firme „velike četvorke“. Dobijeni rezultati pokazuju da u Francuskoj revizorske kuće vrše reviziju finansijskih izvještaja banaka u saradnji sa drugim revizorskim kućama. Ovaj rad predstavlja jasnu sliku konkurenata na revizijskom tržištu, kao i njihovu ulogu u revidiranju finansijskih izvještaja banaka.

Ključne riječi: eksterna revizija, „velika četvorka“, finansijsko tržište, kvalitet revizije, revizija banaka.

Abstract

This paper presents a conceptual framework of auditing firms, previous research on auditing firms, and empirical results about the question whether the Big Four firms are dominant in the banking sector of the European Union. Analysing the data of the 3,056 banks registered in the EU, this study shows which the audit companies dominate in the financial markets, and that the presence of other audit firms is higher than the presence of the Big Four firms. The results show that there are countries in which the audit firm is in cooperation with other audit firm in audit engagement. This paper presents a clear picture of competitors in the audit market, as well as their role in auditing of the banks financial statements.

Keywords: external audit, Big4, financial market, audit quality, bank audit.

UVOD

Kako bi mogle da održavaju kontinuirano poslovanje i ostvaruju rast, veoma je važno da banke imaju povjerenje javnosti. Povjerenje javnosti u banku će zavisiti od finansijskih i operativnih pokazatelja banke i prezentovanih finansijskih izvještaja. Finansijski pokazatelji i poslovanje banke će biti revidirani od strane revizora koji obavlja proces revizije u skladu s Međunarodnim standardima revizije i etičkim principima definisanim IFAC-ovim Kodeksom etike. Prema tome, odgovornost i uloga revizora i revizorskih kuća u procesu revidiranja banke je ogromna. Isto tako je velika odgovornost i onih koji donose odluku u vezi s izborom revizorske kuće.

Na revizijskom tržištu su dominantne dvije grupe revizorskih kuća, a to su: firme „velike četvorke“ (Deloitte, Ernst & Young, KPMG i PricewaterhouseCoopers) i ostale revizorske kuće. Firme „velike četvorke“ spadaju u najveće međunarodne kompanije koje svojim klijentima nude usluge revizije, poreskog savjetovanja, savjetovanja o osiguranju i korporativnom finansiranju. „Velika četvorka“ vrši reviziju za čak 99 kompanija čije su akcije uvrštene u indeks FTSE100, koji predstavlja jedan od najpoznatijih svjetskih berzanskih indeksa (Bašić, 2014). Prema tome, može se reći da one na određeni način stvaraju oligopol u reviziji velikih kompanija. Problem istraživanja ovoga rada jeste ispitivanje da li „velika četvorka“ stvara oligopol i u bankarskom sektoru. Ako je revizijsko tržište podijeljeno između

* Ekonomski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, e-mail: svjetlana.vranjes@efbl.org

firmi „velike četvorke“, onda je osnovano ustvrditi da takva situacija na revizijskom tržištu dovodi se u pitanje funkcionisanje i opstanak ostalih revizorskih kuća.

Zbog njihovog svakodnevnog angažovanja u mnogim zemljama i njihovog članstva u većini međunarodnih profesionalnih računovodstvenih organizacija, firme „velike četvorke“ igraju veliku ulogu na međunarodnom revizijskom tržištu ali i u bankarskom sektoru. Cilj ovog istraživanja je da pokaže koliko je učešće „velike četvorke“ u revizijama banaka u odnosu na ostale revizorske kuće u bankarskom sektoru Evropske unije.

1. KONCEPTUALNI OKVIR REVIZORSKIH KUĆA

Revizorske kuće se bave poslovima pružanja profesionalnih usluga iz oblasti revizije, finansija i računovodstva, poreskog savjetovanja, finansijskih analiza i kontrole, usluge procjenjivanja vrijednosti preduzeća, imovine i obaveza, sudskih vještačenja te usluga izrade i ocjene investicijskih projekata (Mališ, Tušek i Žager, 2012).

1.1. Podjela revizorskih kuća

Prema mnogim autorima (Khurana i Raman, 2004; Lawrence i dr., 2011; Francis i Wang, 2008), revizorske kuće se mogu podijeliti u dvije velike grupe: 1) firme „velike četvorke“ i 2) firme koje ne čine „veliku četvorku“ ili ostale revizorske kuće te ćemo ovaj naziv koristiti u radu.

Firme „velike četvorke“ čine četiri najveće revizorske firme u svijetu, a to su: Deloitte, Ernst & Young, KPMG i PricewaterhouseCoopers.

Deloitte Touche Tohmatsu Limited (ili jednostavno „Deloitte“) jeste naziv koji obuhvata desetine hiljada posvećenih profesionalaca u nezavisnim firmama širom svijeta, koji pružaju usluge iz oblasti revizije, poreza, prava, upravljanja rizicima, poslovnog i finansijskog savjetovanja.

KPMG International je pravno lice osnovano na temelju švajcarskog prava („Cooperative“). To je pravno lice s kojim su povezana sva društva članice KPMG mreže. KPMG International obavlja poslovne aktivnosti za korist članica KPMG mreže, ali ne pruža profesionalne usluge klijentima.

EY je jedna od firmi „velike četvorke“ koja pruža revizorske i poreske usluge, podršku pri poslovnim transakcijama i poslovnim savjetovanju. EY se odnosi na globalnu organizaciju firmi članica Ernst & Young Global Limited, od kojih svaka predstavlja odvojeno pravno lice.

PwC je mreža firmi za pružanje profesionalnih usluga. PwC pruža usluge u različitim domenima poslovanja, i to: usluge revizije, poreske usluge, usluge iz domena ljudskih resursa, poslovnih transakcija, poboljšanja poslovanja preduzeća i upravljanja rizicima u poslovanju.

Ostale najveće revizorske kuće su: BDO, RSM, Mazars, Grant Thornton, Crowe Horwath itd.

BDO i **RSM** su po veličini najveće revizorske kuće u svijetu poslije „velike četvorke“. Ove revizorske kuće, pored usluga revizije, pružaju računovodstvene, poreske i savjetodavne usluge. **Mazars** je revizorska kuća registrovana u Francuskoj i zapošljava više od 18.000 radnika u 79 zemalja u kojima ima registrovane firme članice (Globalni izvještaj, 2016). **Grant Thornton** je po veličini sedma firma od firmi profesionalnih usluga. Ova firma pruža usluge revizije, računovodstva, poreskog savjetovanja i savjetovanja u osiguranju.

1.2. Organizaciona struktura revizorskih kuća

Organizaciona struktura jedne tipične revizorske kuće, po hijerarhijskom redoslijedu, uključuje direktore, menadžere, ovlašćene revizore i asistente revizora.

Asistenti revizora su revizorski pripravnici koji prvi put ulaze u profesiju računovodstva i revizije. Oni obično obavljaju zadatke koji su rutinski dio detaljne revizije. Kroz praćenje programa obuke i zadatke koje obavljaju, asistenti revizora stiču neophodno iskustvo i profesionalno napreduju (Hayes i dr., 2011).

Ovlašćeni revizor obavlja najveći dio posla u procesu planiranja revizije i prevashodno je odgovoran za rad na terenu i obavljanje revizije u preduzeću klijenta. Ovlašćeni revizor nadgleda rad asistenta revizora, provjerava i analizira radnu dokumentaciju, prati da li se profesionalni standardi striktno primjenjuju u radu na terenu, te pomaže u skiciranju izvještaja o reviziji.

Menadžeri vrše superviziju revizija koju su izvršili ovlašćeni revizori. Oni pomažu ovlašćenim revizorima u planiranju revizije, sastavljanju programa revizije, vrše pregled radne dokumentacije i daju neophodne smjernice za rad. Menadžer mora da poznaje i prati zakone, državne propise, računovodstvene i revizijske standarde. Menadžer je često specijalizovan za obavljanje revizije preduzeća koje pripada specifičnoj privrednoj grani.

Direktori su obično vlasnici revizorskog društva. Oni su bitno uključeni u planiranje revizije, određivanje obima revizije, procjenu rezultata, rješavanje praktičnih problema, određivanje revizorskog mišljenja, prisustvovanje skupštini akcionara kako bi mogli da odgovore na pitanja u vezi s finansijskim izvještajima i izvještajima revizije. Direktor je osoba koja mora donijeti konačnu odluku, uključujući i najsloženija mišljenja.

Slika 1. Organizaciona šema revizorske firme¹

¹ Preuzeto iz: Hayes, R., Schilder, A., Dassen, R., Vallage, P. (2002). *Principi revizije: Međunarodna perspektiva*, Banja Luka: Savez računovođa i revizora Republike Srpske, str. 23.

Organizaciona struktura revizorskih kuća je predstavljena u piramidalnom obliku, gdje se na vrhu piramide nalazi director, koji je najčešće vlasnik revizorske kuće. Kao vlasnici, oni upravljaju revizorskom kućom i održavaju kontakt sa klijentima, donose odluke vezane za iznos zarada i unapređenje kadra, analiziraju radnu dokumentaciju revizora i obavljaju ostale poslove koji su u njihovoj nadležnosti. Zatim slijedi rukovodilac revizije, koji planira reviziju i koordinira rad između timova. Poslije direktora, najznačajniju ulogu ima menadžer, koji planira reviziju i koordinira rad između timova angažovanih na reviziji. Na četvrtom nivou su asistenti revizora, koji se najčešće bave izvođenjem različitih testova u procesu revizije. Njihov rad koordinira ovlašćeni revizor koji im je nadređen, dok je za kvalitet usluge prema klijentu odgovoran direktor. Oblik piramide može da varira od jednog do drugog revizorskog društva.

Kada se govori o pravnoj strukturi revizorskih kuća, može se reći da nijedna od firmi Velike četvorke ne predstavlja samostalnu firmu. Svaka od njih predstavlja profesionalnu mrežu firmi kojima se samostalno upravlja i koje su sklopile ugovor sa drugim firmama koje su članovi u mreži. Taj ugovor obuhvata sljedeće: da dijele zajednički naziv, brend i standarde kvaliteta. Svaka ovako formirana mreža formira entitet da upravlja i kontroliše aktivnosti u mreži. U mnogim situacijama, svaka firma članica obavlja praksu u posebnoj zemlji i obavezna je da ima strukturu u skladu sa regulatornim okruženjem te zemlje. Prema Zakonu o privrednim društvima Republike Srbije, revizorske kuće su registrovane kao društva s ograničenom odgovornošću. Ovakav način pravne strukture je karakterističan i za zemlje u regionu (Hrvatska, Srbija, Slovenija i Crna Gora).

1.3. Usluge revizorskih kuća

Postoje tri vrste usluga koje pružaju revizorske kuće, odnosno nezavisni revizori: eksterna revizija (revizija finansijskih izvještaja), usluge srodne reviziji i nerevizijske usluge.

Revizija finansijskih izvještaja podrazumijeva ispitivanje finansijskih izvještaja radi utvrđivanja da li oni daju istinit i tačan prikaz ili istinito prezentuju finansijske podatke u skladu s navedenim kriterijumima. Kriterijumi za ocjenu istinitosti i objektivnosti finansijskih izvještaja uobičajeno su zakonski propisi te računovodstvena načela i računovodstveni standardi, a sam postupak ocjene provodi se u skladu s Međunarodnim revizijskim standardima. Korisnici informacija koje su sadržane u finansijskim izvještajima, nakon njihovog revidiranja, imaju povjerenje da finansijski izvještaji realno i objektivno prikazuju stanje imovine, obaveza i kapitala, kao i rezultata poslovanja i novčanog toka. Dakle, revizija je mjera vjerodostojnosti finansijskih izvještaja jer zadatak revizije nije da daje svoju interpretaciju finansijskih izvještaja, već da poveća sigurnost da je ono što je dato u finansijskim izvještajima istinita i objektivna realnost datog privrednog subjekta. Potrebno je naglasiti da revizor može da izrazi visok ali ne i apsolutni stepen uvjeravanja zbog različitih inherentnih ograničenja.

Usluge srodne reviziji obuhvataju reviziju za specijalne svrhe, pregled, ugovorene postupke i kompilaciju finansijskih izvještaja.

Revizija za specijalne svrhe. Razlika između klasične revizije finansijskih izvještaja i revizije za specijalne svrhe ogleda se u provjeri da li su finansijski izvještaji sastavljeni u skladu s dosljednom računovodstvenom osnovom koja se razlikuje od Međunarodnih ili nacionalnih računovodstvenih standarda. Takođe, revizija za specijalne svrhe obuhvata provjeru određenih računa, stavki računa ili pozicija u finansijskim izvještajima, provjeru usaglašenosti sa odredbama ugovora, kao i provjeru sažetih finansijskih izvještaja.

Pregled. Postupci pregleda su sažetiji nego kod klasične revizije finansijskih izvještaja, što utiče na to da revizor može da pruži samo umjeren stepen uvjeravanja. Prema ISAE 2410 (International

Standard on Review Engagements – Međunarodni standardi za angažmane pregleda), cilj pregleda finansijskih izvještaja je da “omogući revizoru da, na osnovu postupaka koji ne obezbjeđuju sve dokaze koji se zahtijevaju prilikom revizije, iznese tvrdnju da nije naišao na bilo šta što bi ga navelo na uvjerenje da finansijski izvještaji nisu, u svim materijalno značajnim aspektima, sastavljeni u skladu s utvrđenim okvirom za finansijsko izvještavanje” (ISAE 2410, 2010). Iako pregled uključuje revizorske tehnike prikupljanja dokaza, ispitivanje i analitičke postupke koji se redovno koriste prilikom postupka revizije, oni pružaju ipak manju vjerovatnoću da će se otkriti sve materijalno značajne činjenice.

Ugovoreni postupci. Ove usluge srodne reviziji imaju karakter revizije i dogovaraju se unaprijed sa klijentom. Karakteristika ovih usluga je da se komitenti odlučuju za ovu uslugu ukoliko nisu sigurni u neki dio poslovanja firme i žele da angažuju revizora kako bi ispitao činjenično stanje. U tom slučaju, angažovanje revizije bi iziskivalo mnogo više troškova, a njima je potrebna revizija samo jednog dijela poslovanja te se odlučuju na ovu povoljniju varijantu usluge srodne reviziji.

Kompilacija finansijskih izvještaja. Prema ISRS 4410 (International Standards on Related Services – Međunarodni standardi povezanih usluga), cilj kompilacije finansijskih izvještaja je sumiranje i prikupljanje finansijskih informacija u sažetu formu finansijskog izvještaja, bez provjeravanja tvrdnje i informacija koje se saopštavaju putem tih izvještaja. Na ovaj način, revizor ne izražava nikakav stepen uvjeravanja u istinitost finansijskih informacija, nego ovaj postupak služi korisnicima jer je pouzdano i sigurno da ga je sačinila osoba koja je ekspert u računovodstvenoj profesiji.

Nerevizijske usluge. Pored pružanja usluga revizije, revizorske kuće mogu da obavljaju i druge usluge iz oblasti računovodstva i finansija, kao što su: poresko savjetovanje, finansijski i poslovni konsalting, računovodstvene usluge, pravne usluge, usluge korporativnog savjetovanja, revizija informacionih sistema i slično. Ako revizorska kuća pruža revizijske usluge, onda ista ne bi trebalo da vrši nerevizijske usluge za klijenta. Prema članu 46. Zakona o računovodstvu i reviziji Republike Srbije, privredno društvo za reviziju i ovlašćeni revizor ne mogu obavljati reviziju finansijskih izvještaja pravnog lica kojem pružaju: 1) usluge u vezi s procjenom vrijednosti, ukoliko se ona odnosi na godinu za koju se obavlja revizija; 2) aktuarske usluge; 3) usluge koje se odnose na funkcionisanje sistema interne kontrole i interne revizije; 4) menadžerske usluge; 5) pravne i stručne usluge koje se odnose na proces revizije; 6) savjetodavne, brokersko-dilerske ili investicione usluge i 7) druge usluge čije pružanje bi dovelo do sukoba interesa.

2. DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA O REVIZORSKIM KUĆAMA

Provođena su različita istraživanja na temu „velike četvorke“ i ostalih revizijskih kuća, gdje su one poredene po kvalitetu revizije, nivou reputacije, stručnosti i obučenosti revizora, te troškovima revizije. Povezanost između veličine revizorskih kuća i kvaliteta revizije jedna je od glavnih tema današnjih seminara, časopisa i konferencija. Predmet istraživanja mnogih studija se odnosio na vezu između kvaliteta revizije i veličine revizorske kuće (na primjer, Francis i Yu, 2009; Hay i Davis, 2004). Mnogi od njih su potvrdili da je veličina revizorske kuće u pozitivnoj korelaciji s kvalitetom revizije (na primjer, Colbert i Murraz, 1995; De Angelo, 1981; O’Keefe i Westort, 1992). Suprotno tome, drugi autori su dokazali da je neutralna veza između kvaliteta revizije i toga da li proces vrši

„velika četvorica“ ili neka od lokalnih, malih revizorskih kuća (na primjer, Bauwhede i Wilekens, 2004; Jackson, Moldrich i Roebuck, 2008; Larn i Chang, 1994). Na osnovu prethodnih istraživanja, može se zaključiti da su autori dokazali i pozitivnu vezu, a i neutralnu korelaciju između kvaliteta revizije i veličine revizorske kuće. Bitno je istaknuti težnju firmi „velike četvorice“ da rade na profesionalnoj edukaciji i tehničkom osposobljavanju svojih zaposlenih, što ih na neki način stavlja ispred drugih revizorskih kuća. Ono što takođe treba naglasiti jeste važnost kontinuirane edukacije koja je kod „velike četvorice“ posebno izražena.

Klijenti su više zainteresovani za usluge „velike četvorice“, sa visokom reputacijom i međunarodnim djelovanjem, nego za usluge malih revizorskih kuća (DeAngelo, 1981). Da li ovo važi i u bankarskom sektoru Evropske unije? Ako revizorska kuća izražava visok stepen reputacije, onda možemo reći da ona posvećuje potpunu dužnu i profesionalnu pažnju kako bi izdala kvalitetne revizorske izvještaje. Pad reputacije revizorske kuće bi mogao da dovede do smanjenja broja klijenata i smanjivanja troškova revizije. S druge strane, velike revizorske kuće bi mogle da trpe zapažene gubitke ako bi publikovale manje kvalitetne revizorske izvještaje.

Profesionalna kompetentnost, kvalifikacije revizora i visoki tehnički zahtjevi, bez sumnje, mogu se naći u firmama „velike četvorice“. Ovi faktori su od ključne važnosti i razmatraju se u okviru analize kada posmatramo uticaj veličine revizorske kuće na kvalitet revizije kako bi se mogle identifikovati moguće greške (Hussein i Hanefah, 2013). Kada se govori o firmama „velike četvorice“, slobodno možemo reći da one veliku pažnju posvećuju pronalaženju svojih zaposlenih i postavljaju visoke kriterijume koje zaposleni moraju zadovoljiti. Stoga, Francis (2004) tvrdi da velike revizorske kuće podržavaju i veći kvalitet revizije jer permanentno ulažu u usavršavanje svojih zaposlenih i njihovu profesionalnu edukaciju.

Na osnovu prethodnih istraživanja, zaključuje se da su uglavnom vršena istraživanja o kvalitetu revizije i veličini revizorske kuće. Ono što je ostalo nedorečeno jeste da li su u svakom sektoru dominantne firme „velike četvorice“ i da li one imaju veliku prednost u odnosu na ostale revizorske kuće. Stoga, predmet istraživanja ovoga rada jeste učešće firmi „velike četvorice“ u bankarskom sektoru EU.

Tabela 1. Osnovne informacije o firmama Velike četvorice

Revizorska kuća	Prihodi (u milijardama)	Broj zaposlenih	Prihod po zaposlenom	Fiskalna godina	Sjedište	Izvor podataka
Deloitte	\$36.8	244.400	\$150.573	2016	SAD	Globalni izvještaj 2016, Deloitte
PwC	\$35.9	223.468	\$160.649	2016	Velika Britanija	Globalni izvještaj 2016, PwC
Ernst & Young	\$29.6	231.000	\$128.139	2016	Velika Britanija	Globalni izvještaj 2016, Ernst & Young
KPMG	\$25.4	188.982	\$134.510	2016	Holandija	Globalni izvještaj 2016, KPMG

Kada govorimo o PwC, potrebno je naglasiti da od 2015. godine 22% radne snage radi u Aziji, 26% u Sjevernoj Americi i 32% u Zapadnoj Evropi. Kompanija ostvaruje prihod od 35,9 milijardi dolara, od čega \$15,2 milijardi pripadaju savjetovanju za osiguranje, \$9,1 milijardi poreskom savjetovanju i \$11,5 milijardi konsultantskim uslugama. Svi prikazani podaci su predstavljeni u godišnjim izvještajima ovih revizorskih kuća.

3. METODOLOŠKI OKVIR ANALIZE

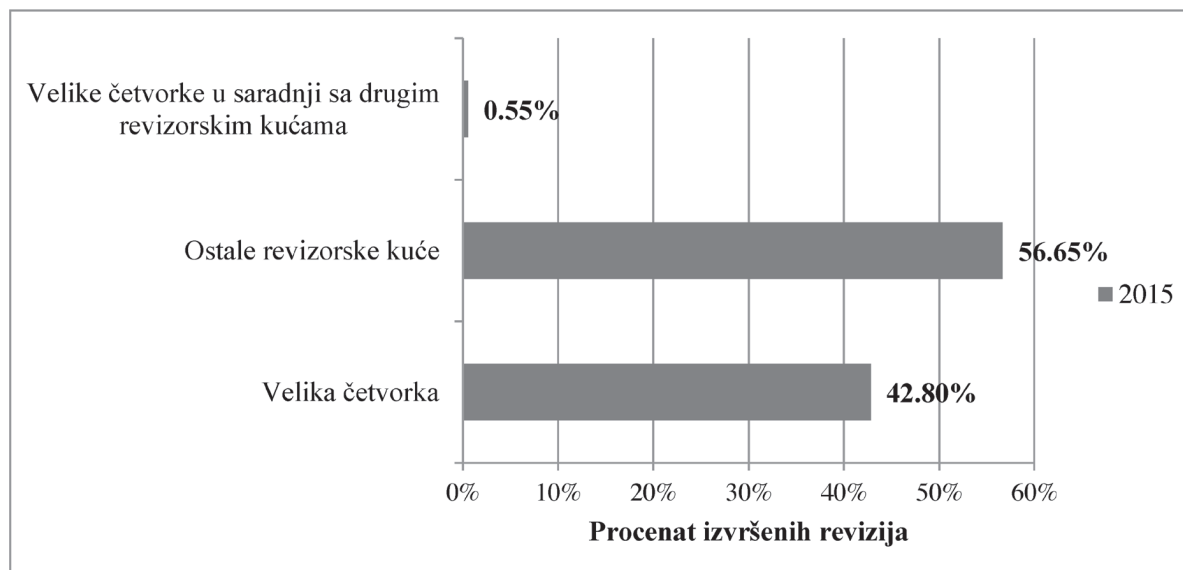
U ovom istraživanju su analizirani podaci o revizorskim kućama banaka preuzeti iz Bankscope baze podataka. Početna baza je obuhvatala 5.823 banke registrovane u Evropskoj uniji. Izdvojivši godine za koje su postojali podaci, dobija se najveći broj podataka za 2015. godinu. Nakon eliminacije banaka koje nisu sadržavale informacije o revizorskoj kući angažovanoj na reviziju za poslovnu 2015. godinu, uzorak obuhvata 3.056 banaka. Analiza podataka za 2015. godinu je izvršena da bi se dobio najreprezentativniji uzorak, kako bi i sami rezultati istraživanja pokazali najrealnije stanje i prisustvo „velike četvorice“ u bankarskom sektoru Evropske unije. Prema bazi Bankscope, izvori odakle ovi podaci potiču su godišnji izvještaji banaka. Dobijeni rezultati su prikazani procentualno, predstavljeni grafički i tabelarno.

Cilj istraživanja je da pokaže učešće „velike četvorice“ u revidiranju finansijskih izvještaja banaka Evropske unije, te da se izdvoje ostale revizorske kuće koje su najdominantnije u bankarskom sektoru. Biće prikazano deset zemalja članica Evropske unije koje, prema bazi podataka, imaju najveći broj banaka s dostupnim informacijama o revizorskoj kući koja je pružala usluge revizije u 2015. godini. Za ove zemlje će se napraviti analiza kako bi se dobio rezultat o broju revizija koje su izvršile firme „velike četvorice“, kao i broj revizija provedenih od strane ostalih revizorskih kuća.

4. REZULTATI EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA

U 2016. godini, Velika četvorica je zapošljavala preko 880.000 ljudi, a ostvarivale su godišnji prihod od 127,7 milijardi dolara (Globalni izvještaji „velike četvorice“, 2016). Tri kompanije imaju sjedište u Evropi (KPMG, PwC i EY), a jedna u SAD-u (Deloitte), kao što je i predstavljeno u tabeli 1. U 2016. godini, Fortune (2016) časopis je rangirao Ernst & Young kao 49. kompaniju od sto najboljih i najpoželjnijih kompanija za zapošljavanje. Časopis Forbes (2016) klasifikovao je Ernst & Young kao jedanaestu najveću privatnu kompaniju u SAD-u, dok je Deloitte postavljen na šesto mjesto.

Pored svih navedenih pokazatelja uspješnog poslovanja „velike četvorice“, empirijski rezultati pokazuju da je i prisustvo ostalih revizorskih kuća na području Evropske unije jednako važno. Jedan od podataka do kojeg smo došli na osnovu pregleda godišnjih izvještaja ostalih revizorskih kuća jeste da one ostvaruju značajno manje prihode od „velike četvorice“. Prihod BDO-a u 2016. godini je iznosio \$7,6 milijardi, RSM-a \$4,87 milijardi i Grant Thorntona \$4,8 milijardi.

Grafikon 1. Prikaz revizorskih kuća u bankarskom sektoru Evropske unije

Izvor: Bankscope baza.

Iz prethodnog grafikona se može vidjeti da je procenat izvršenih revizija banaka veći kod ostalih revizorskih kuća u odnosu na firme „velike četvorke“. Iako su ostale revizorske kuće dominantnije u bankarskom sektoru za 13,3% prema broju obavljenih revizija, one ostvaruju daleko niže prihode od firmi „velike četvorke“. Ako zanemarimo sve druge parametre, ono što je potrebno objasniti u ovom slučaju jeste da su ostale revizorske kuće dominantnije po broju revizija koje obavljaju u bankarskom sektoru, a ne prema ostvarenim prihodima, prihodu po zaposlenom, broju zaposlenih, reputaciji i slično. Stoga, ove ostale parametre treba uzeti u obzir

kao ograničavajuće faktore ovoga istraživanja. Ali, isto tako, ne smijemo izostaviti činjenicu da ostale revizorske kuće po prikazanom procentu i broju obavljenih revizija i te kako imaju povjerenje banaka Evropske unije. Neki od razloga za to mogu biti manji troškovi revizije ili lojalnost prema domaćim firmama i sl.

Dobijeni rezultati pokazuju da postoje i određene saradnje između firmi „velike četvorke“ u procesu revizije finansijskih izvještaja banaka registrovanih u Francuskoj, što je prikazano u narednoj tabeli.

Tabela 2. Zajedničke revizije „velike četvorke“ i drugih revizorskih kuća u reviziji banaka u Francuskoj

Naziv banke	Grad	Ime revizorske kuće
Caisse des Dépôts et Consignations-Groupe Caisse des Dépôts	Paris	PricewaterhouseCoopers Audit/ Mazars (Francuska)
Caisse d'épargne et de prévoyance Aquitaine Poitou-Charentes	Bordeaux	PricewaterhouseCoopers / KPMG Audit (Francuska)
Caisse régionale de credit agricole mutuel du Nord Est SC-Credit Agricole du Nord Est	Reims	KPMG Audit FSI/ Mazars (Francuska)
Caisse régionale de crédit agricole de Centre France SC-Crédit Agricole Centre France	Clermont-Ferrand	PricewaterhouseCoopers/ Ernst & Young
Banque de Neuflyze OBC	Paris	KPMG Audit FSI/ Mazars (Francuska)
Caisse régionale de Crédit Agricole mutuel Alsace Vosges SC	Strasbourg	PricewaterhouseCoopers Audit/ Ernst & Young
Caisse régionale de credit agricole mutuel Val de France SC-Credit Agricole Val de France	Chartres	KPMG Audit/ Ernst & Young Audit (Francuska)
Caisse régionale de credit agricole mutuel du Centre-Ouest SC-Credit Agricole du Centre-Ouest	Limoges	KPMG Audit/ Ernst & Young Audit (Francuska)
Carrefour Banque SA	Evry	KPMG Audit/ Deloitte & Associates (Francuska)
Société Anonyme de Crédit à l'Industrie Française SA-CALIF	Puteaux	Ernst & Young/ Deloitte & Touche
Banque Calédonienne d'Investissement - BCI	Noumea Cedex, Nouvelle Calédonie	KMPG Audit/ PricewaterhouseCoopers Audit

VTB Bank (France) SA	Paris	Deloitte & Associates/ Ernst & Young Audit
Banque Française Commerciale Antilles-Guyane SA-BFC	Pointe-a-Pitre, Guadeloupe	PricewaterhouseCoopers Audit/ Ernst & Young
Locindus S.A.	Paris	PricewaterhouseCoopers / KPMG Audit (Francuska)
CMP Banque SA	Paris	KPMG Audit/ Deloitte & Associates (Francuska)
BNP Paribas Dealing Services SA	Paris	PricewaterhouseCoopers Audit/ Mazars (Francuska)
ABC Arbitrage SA	Paris	Deloitte & Associates/ Ernst & Young et Autres

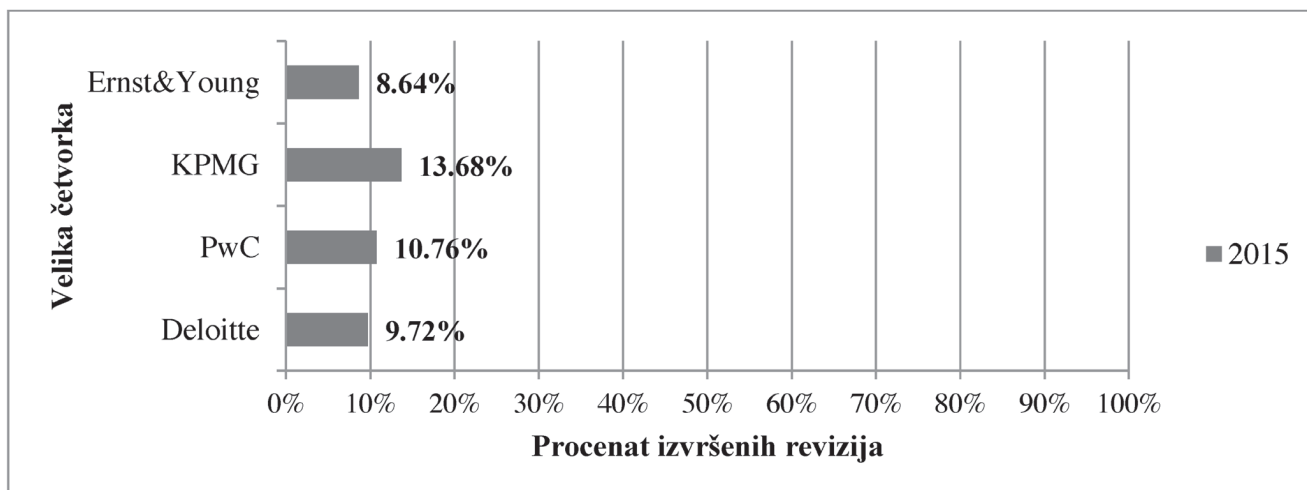
Izvor: Bankscope na osnovu godišnjih izvještaja banaka.

Na osnovu podataka prikazanih u tabeli 2. može se zaključiti da je saradnja ostvarena između svih firmi „velike četvorke“ u procesu revizije 17 francuskih banaka. Takođe, postoji saradnja i između firmi „velike četvorke“ i firme „Mazars“ koja pripada grupi tzv. ostalih revizorskih firmi. Ovdje je potrebno ispitati kako je moguća saradnja dvije revizorske kuće u procesu revizije banke. S obzirom na to da se radi konkretno o jednoj zemlji, provedena su detaljnija istraživanja o zakonodavstvu i standardima Francuske, koji dozvoljavaju saradnju revizorskih kuća u procesu revizije. Razlog zbog kojeg dvije revizorske kuće vrše zajedno reviziju banaka nalazi se

u zakonu Francuske. Naime, prema zakonu u Francuskoj, kompanije koje kotiraju na berzi moraju da imaju dvije revizorske kuće angažovane u procesu revizije.

Francis i dr. (2006) proveli su istraživanje o tome da li su dvije revizorske kuće bolje nego jedna i kako ovakav angažman utiče na troškove revizije. Rezultati do kojih su oni došli jesu da su francuske firme koje imaju dvije revizorske kuće bolje rangirane nego slične firme u Belgiji, te da troškovi ovakve revizije nisu veći od revizija ostalih firmi u Evropskoj uniji.

Grafikon 2. „Velika četvorka“ u bankarskom sektoru Evropske unije

Izvor: Bankscope baza.

Rezultati analize pokazuju da u okviru grupe „velike četvorke“ najveću zastupljenost u angažovanju na reviziji banaka ima KPMG, u iznosu od 13,68% izvršenih revizija, a zatim PwC sa 10,76% izvršenih revizija banaka EU za 2015. godinu.

Tabela 3. Ostale revizorske kuće u bankarskom sektoru Evropske unije

Red. br.	Naziv revizorske kuće	Država	Broj revizija
1.	Genossenschaftsverband e.v.	Njemačka	252
2.	Genossenschaftsverband Bayern e.V.	Njemačka	187
3.	Baden-Württembergischer Genossenschaftsverband e.v.	Njemačka	138
4.	Rheinisch-Westfälischer Genossenschaftsverband e. V.	Njemačka	97
5.	Prüfungsstelle des Sparkassenverbandes Bayern	Njemačka	66
	Genossenschaftsverband Bayern	Njemačka	65
6.	Związek Rewizyjny Banków Spółdzielczych	Poljska	58
7.	Genossenschaftsverband Weser-Ems e.V.	Njemačka	50
8.	Sparkassenverband Baden Württemberg	Njemačka	49

9.	Sparkassenverband Westfalen-Lippe Prüfungsstelle	Njemačka	46
10.	Sparkassenverband Sparkassen Landern Brandenburg	Njemačka	42
11.	Prüfungsstelle des Niedersächsischen Sparkassen	Njemačka	40
12.	Rheinisch-Westfälischer Genossenschaftsverband	Njemačka	33
13.	Sparkassen und Giroverband Hessen-Thüringen	Njemačka	30
14.	Württembergischer Genossenschaftsverband	Njemačka	22
15.	Sparkassenverband Rheinland-Pfalz	Njemačka	22

Izvor: Bankscope baza.

U ovoj tabeli su prikazani podaci za 15 najvećih ostalih revizorskih kuća prisutnih na bankarskom tržištu Evropske unije. Dobijeni rezultati pokazuju da su revizorske kuće iz Njemačke vodeće u sklopu ostalih revizorskih kuća. Prikazani podaci u narednoj tabeli će na

detaljniji način pokazati sliku odnosa „velike četvorke“ i ostalih revizorskih kuća. Izdvojiće se deset vodećih zemalja po broju izvršenih revizija na osnovu baze Bankscope, gdje će biti klasifikovani podaci o „velikoj četvorci“ i ostalim revizorskim kućama po zemlji.

Tabela 4. Pregled revizorskih kuća po zemljama EU

Zemlja	Ukupan broj revizija banaka	„Velika četvorka“	Ostale revizorske kuće
Njemačka	1595	219	1376
Velika Britanija	316	288	28
Italija	282	196	86
Francuska	136	104	32
Austrija	107	57	50
Poljska	95	14	81
Luksemburg	76	74	2
Španija	70	64	6
Belgija	52	38	14
Irska	35	19	16
Ukupno	2764 100%	1073 38.8%	1691 61.2%

Izvor: Bankscope baza.

Rezultati analize pokazuju da kod deset članica najvećih po broju banaka u Evropskoj uniji dominantno učešće imaju ostale revizorske kuće od 61,2% u 2015. godini. Ograničavajući faktor ove analize jeste da najveći broj revizija obavljenih od strane ostalih revizorskih kuća pripada samo jednoj zemlji (Njemačka). Kako se uočava iz prethodne tabele, u bankarskom sektoru Njemačke i Poljske vodeću ulogu imaju ostale revizorske kuće. Suprotno tome, u Velikoj Britaniji, Francuskoj, Španiji i Italiji su značajno prisutnije firme „velike četvorke“. Kako vidimo, u drugim zemljama je taj odnos prilično izjednačen.

Kada pogledamo prethodna istraživanja, jasno je da i mi ovdje dobijamo tri grupe: zemlje u kojima dominiraju firme „velike četvorke“, zemlje u kojima dominiraju ostale revizorske kuće i zemlje u kojima je jednaka uloga i jednih i drugih.

ZAKLJUČAK I BUDUĆA ISTRAŽIVANJA

Gledajući u cjelini revizijske usluge u bankarskom sektoru EU, može se izvesti zaključak da je prisutnost ostalih revizorskih kuća veća

od „velike četvorke“ za 13,3%, što nije zanemarljiva prednost. Iako su u prednosti prema broju revizija koje obavljaju, ostale revizorske kuće ostvaruju znatno manje prihode od firmi „velike četvorke“. Ovaj slučaj je karakterističan i za Republiku Srpsku kada se pogledaju podaci koje je prikupila Komisija za kontrolu kvaliteta Saveza računovođa i revizora Republike Srpske.

Možemo reći da su u Njemačkoj izrazito dominantnije ostale revizorske kuće u odnosu na „veliku četvorku“. Razlog tome može da bude lojalnost domaćim firmama, povjerenje u njihovo poslovanje ili jednostavno niži troškovi revizije koje pružaju lokalne revizorske kuće. Ono što se takođe može zaključiti jeste velika prisutnost „velike četvorke“ u Velikoj Britaniji, što je i opravdano jer korijeni nastanka „velike četvorke“ potiču iz Velike Britanije. Takođe smo konstantovali da u Francuskoj postoji saradnja između dvije revizorske kuće u procesu revizije anke, što može biti tema za buduća istraživanja o revizorskim kućama. Razlog angažovanja dvije revizorske kuće je član zakona koji propisuje da reviziju kompanija koje kotiraju na berzi vrše dvije revizorske kuće u kooperaciji. Motiv ovoga može biti težnja da se postignu što kvalitetniji revizorski izvještaji i dobiju što vjerodostojnije informacije.

Kada se posmatraju prethodna istraživanja, može se izvesti zaključak da u bankarskom sektoru i nije slučaj da su više birane firme „velike četvorke“ zbog pružanja kvalitetnijih revizijskih usluga. Naprotiv, banke EU su prednost dale ostalim revizorskim kućama. Ovdje postoji jedno ograničenje u istraživanju jer Njemačka je najbrojnija zemlja po bankama, a u njoj su dominantne ostale revizorske kuće. Ono što čini ograničenja je činjenica da jedna zemlja ne čini čitavu populaciju, ali ipak čini njen veći dio i po površini, broju stanovnika, finansijskom tržištu i slično. Naravno, jedna od smjernica za buduća istraživanja jeste i povezivanje kvaliteta revizije u bankarskom sektoru sa veličinom revizorske kuće i ispitivanjem kvaliteta eksterne revizije banaka u Evropskoj uniji.

IZVORI

- 2016 Global Report – Deloitte – Global Reports, insights, services, and solutions. Deloitte, September 2015.
- 2016 KPMG International Annual Review.
- America's Largest Private Companies (2016) Forbes.
- Bašić, T. (2014). Svijetom drmaju Velika trojka i Velika četvorka. *Lider*. Dostupno na: <https://lider.media/aktualno/tvrtke-i-trzista/poslovna-scena/n-svijetom-drmaju-velika-trojka-i-velika-četvorka/> (20.3.2017. godine)
- Bauwhede, H. Vander, Willekens, M. (2004). Evidence on (the lack of) audit-quality differentiation in the private client segment of the Belgian audit market. *European Accounting Review*, 13(3), 501–522.
- Božić, R., Kondić, N. (2012). *Revizija finansijskih izvještaja – vodič kroz praktičnu reviziju*, treće, izmijenjeno i dopunjeno izdanje. Banja Luka: Ekonomski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci i Finrar d.o.o., str. 96–114.
- Colbert, G., Murray, D. (1995). The Association between Auditor Quality and Auditor Size: An Analysis of Small CPA Firms. *Journal of Accounting, Auditing and Finance*, 13(2), 135–150.
- DeAngelo, L. E. (1981). Auditor size and audit quality. *Journal of Accounting and Economics*, 3(3), 183–199.
- EY reports record global revenues in 2016 – up by 9% (2016). Ernst&Young. Dostupno na: <http://www.ey.com/gl/en/newsroom/news-releases/news-ey-reports-record-global-revenues-in-2016-up-by-9-percent> (10.03.2017. god.)
- Francis, J. R. (2004). What do we know about audit quality? *The British Accounting Review*, 36(4), 345–368.
- Global Annual Review 2016. PwC.
- Hay, D., Davis, D. (2004). The Voluntary Choice of an Audit of Any Level of Quality. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 23(2), 37–53.
- Hayes, R., Schilder, A., Dassen, R., Vallage, P. (2002). *Principi revizije: Međunarodna perspektiva*, Banja Luka: Savez računovođa i revizora Republike Srpske.
- Hussein, F.E., Hanefah, M.M. (2013). Overview of Surrogates to Measure Audit Quality. *International Journal of Business and Management*, 8(17), 84–91.
- IFAC-ov Etički kodeks za profesionalne računovođe. (2012). Savez računovođa i revizora Srbije sa Savezom računovođa i revizora Republike Srpske i Institutom sertifikovanih računovođa Crne Gore.
- Jackson, A. B., Moldrich, M., Roebuck, P. (2008). Mandatory audit firm rotation and audit quality. *Managerial Auditing Journal*, 23(5), 420–437.
- Khurana I. Raman K. (2004). Litigation Risk and the Financial Reporting Credibility of Big 4 versus Non-Big 4 Audits: Evidence from Anglo-American Countries. *The Accounting Review*: April 2004, 79 (2), pp. 473–495.
- Larn, S., Chang, S. (1994). Auditor Service Quality and Auditor Size: Evidence from Initial Public Offerings in Singapore. *Journal of International Accounting, Auditing & Taxation*, 3(1), 103–114.
- Lawrence A., Minutti-Meza M., Zhang P. (2011). Can Big 4 versus Non-Big 4 Differences in Audit-Quality Proxies Be Attributed to Client Characteristics? *The Accounting Review*: January 2011, 86(1), pp. 259–286.
- Mališ Sever S., Tušek B., Žager L. (2012). *Revizija, načela, standardi, postupci*, Hrvatska zajednica računovođa i finansijskih djelatnika, Zagreb.
- Međunarodni standardi i saopštenja revizije, kontrole kvaliteta, pregleda, ostalih uveravanja i srodnih usluga. (2011). Beograd: Savez računovođa i revizora Srbije sa Savezom računovođa i revizora Republike Srpske i Institutom sertifikovanih računovođa Crne Gore.
- O'Keefe, T., Westort, P. (1992). Conformance to GAAS reporting standards in municipal audits and the economics of auditing. *Research in Accounting Regulation*, 6, 39–77.